

Наталка-Полтавка

Іван Котляревський

Опера малороссийская в 2-х действиях

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

В о з н ы й Т е г е р в а к о в с к и й.

Г о р п и н а Т е р п и л и х а — вдова старуха.

Н а т а л к а — дочь ее.

П е т р о — любовник Наталки.

М и к о л а — дальний родственник Терпилихи.

М а к о г о н е н к о — выборный села.

Д Е Й С Т В И Е I

Театр представляет село при реке Ворскле. Чрез сцену улица малороссийских хат, к реке ведущая, и в сей улице хата Терпилихи.

Я В Л Е Н И Е 1

Наталка (выходит из хаты с ведрами на коромысле, подойдя к реке, ставит ведра на берегу, подходит на край сцены в задумчивости и поет).

№ 1

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться;

О, як моє болить серце, а сльози не ллються. (2)

Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,

Тільки тогді і полегша, як нишком поплачу. (2)

Не поправлять сльози щастя, серцю легше буде,

Хто щасливим був часочок, по смерть не забуде. (2)

Єсть же люди, що і моїй завидують долі,

Чи щаслива та билинка, що ростеть на полі? (2)

Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?

Тяжко жити без милого і в своїй сторонці. (2)

Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? Озовися!

Як я, бідна, тут горю, прийди подивися. (2)

Полетіла б я до тебе, та крилля не маю,

Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю. (2)

До кого я пригорнуся, і хто приголубить?

Коли тепер того нема, який мене любить. (2)

Петре! Петре! Де ти тепер? Може, де скитаєшся в нужді і горі і проклинаєш свою долю; проклинаєш Наталку, що через неї утерав пристанище; а може (плачет), забув, що я живу і на світі. Ти був бідним, любив мене — і за те потерпів і мусив мене оставити; я тебе любила і тепер люблю. Ми тепер рівня з тобою: і я стала така бідна, як і ти. Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе іще раз і навіки закриються...

Я В Л Е Н И Е 2

Наталка и возный

В о з н ы й. Благоденственного і мирного пребиванія! (В сторону). Удобная оказія предстала зділати о собі предложеніє на самоті.

Н а т а л к а (кланяясь). Здорові були, добродію, пане возний!

В о з н ы й. "Добродію"! "Добродію"! Я хотів би, щоб ти звала мене — тее-то як його — не вишепом'янутим ім'ярек.

Н а т а л к а. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

В о з н ы й. Не о сем, галочко, — тее-то як його — хлопочу я, но желаю із медових уст твоїх слышати умильное названіє, сообразное моему чувству. Послушай:

№ 2

От юних літ не знав я любові,

Не ощущал возженія в крові;

Как вдруг предстал Наталки вид ясний,
Как райский крин, душистий, прекрасний;
Утробу всю потряс;
Кров взволновалась,
Душа смішалась;
Настал мой час!
Настал мой час; і серце все стонеть;
Как камень, дух в пучину зол тонеть.
Безмірно, ах! люблю тя, дівицю,
Как жадний волк младую ягницю.
Твой предвѣщает зрак
Мнѣ жизнь дражайшу,
Для чувств сладчайшу,
Как з медом мак.

Противні мнѣ Статут і розділи,
Позви і копи страх надоіли;
Несносен мнѣ сингкліт весь бумажный,
Противен тож і чин мой преважный.
Утіху ти подай
Душі смятенной,
Моей письменной,
О ти, мой рай!

Не в состоянні поставити на вид тобі сили любові моеї. Когда би я іміл —
тее-то як його — стільки язиков, скільки артикулов в Статуті ілі скільки
зап'ятих в Магдебурзьком праві, то і сих не довліло би навосхваленіє
ліпоти твоеї! Єй-ей, люблю тебе до безконечності.

Н а т а л к а. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашей в толк
собі не возьму.

В о з н ы й. Лукавиш — тее-то як його — моя галочко! і добре все розумієш.
Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі
хочу.

Н а т а л к а. Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви
пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й
по всьому я вам не під пару.

В о з н ы й. Изложенні в отвітних річах твоїх резони суть — тее-то як
його — для любові ничтожні. Уязвленне частореченною любовію серце, по
всім божеським і чоловічеським законам, не взирає ні на породу, ні на
літа, ні на состояніє. Онає любов все — тее-то як його — ровняєть. Рци
одно слово: "Люблю вас, пане возний!" — і аз, вишеупом'янутий, виконаю
присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

Н а т а л к а. У вас єсть пословиця: "Знайся кінь з конем, а віл з волом";
шукайте собі, добродію, в городі панночки; чи там трохи єсть суддівен,
писарівен і гарних попівен? Любую вибирайте... Ось підіть лиш в неділю або
в празник по Полтаві, то побачите таких гарних, що і розказати не можна.

В о з н ы й. Бачив я многих — і ліпообразних, і багатих, но серце моє не
імієть — тее-то як його — к ним поползновенія. Ти одна заложила ему позов
на вічні роки, і душа моя ежечасно волаєть тебе і послі нишпорной даже
години.

Н а т а л к а. Воля ваша, добродію, а ви так з-письменна говорите, що я
того і не зрозумію; та і не вірю, щоб так швидко і дуже залюбитись можна.

В о з н ы й. Не віриш? Так знай же, що я тебе давно уже — тее-то як його —
полюбив, як тільки ви перейшли жити в наше село. Моїх діл околичності,
возникаючі із неудобних обстоятельств, удерживали соділати признаніє пред
тобою; тепер же, читая — тее-то як його — благость в очах твоїх, до

формального определенья о моеї участі, открой мні, хотя в терміні,
партикулярно, резолюцію: могу лі — тее-то як його — без отсрочок,
волокити, проторов і убитков получить во вічне і потомственное владініє
тебе — движимое і недвижимое імініє для душі моеї — з правом владіти тобою
спокойно, безпрекословно і по своєї волі — тее-то як його — розпоряджать?
Скажи, говори, отвічай, отвітствуй, могу лі бить — тее-то як його — мужем
пристойним і угодним душі твоєї і тілу?

Н а т а л к а (поет).

Видно шляхи полтавськії і славному Полтаву,

Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.

Не багата я і проста, но чесного роду,

Не стиджуся прясти, шити і носити воду.

Ти в жупанах і письменний, і рівня з панами,

Як же можеш ти дружитися з простими дівками?

Єсть багачко городянок, вибирай любую;

Ти пан возний — тобі треба не мене, сільську.

(По окончаніи пенья говорит).

Так, добродію, пане возний! Перестаньте жартувати надо мною, безпомощною
сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть
шептати про мене, а для дівки, коли об ній люди зашепчуть...

Музыка починає грати прелюдіум. Наталка задумується, а возний
рассуждает и смешные показивает мины на лице.

Я В Л Е Н И Е З

Наталка и возный. И после выборный, показавшись на сцену, поет.

№ 4

Дід рудий, баба руда,

Батько рудий, мати руда,

Дядько рудий, тітка руда,

Брат рудий, сестра руда,

І я рудий, руду взяв,

Во рудую сподобав.

Ой по горі по Панянці

В понеділок дуже вранці

Ішли наші новобранці;

Поклонилися шинкарці;

А шинкарка на них — морг:

"Іду, братики, на торг".

Ішли ляхи на три шляхи,

А татари на чотири,

Шведи-враги поле вкрили;

Козак в лузі окликнувся —

Швед, татарин, лях здригнувся,

В дугу всякий ізігнувся.

По мере приближення виборного к оркестру, Наталка подходит к ведрам, берет
их и уходит домой.

В о з н ы й. Чи се — тее-то як його — нова пісня, пане виборний?

В ы б о р н ы й. Та се, добродію (кланяється), не пісня, а нісенітниця. Я
співаю іногді, що в голову лізе, — вибачайте, будьте ласкаві, я не добачив
вас.

В о з н ы й. Нічого, нічого. Відкіль се так? Чи з гостей ідете — тее-то як
його?..

В и б о р н ы й. Я іду із дому. Випроводжав гостя: до мене заїжджав
засідатель наш, пан Щипавка; так. уже, знаєте, не без того, — випили по

одній, по другій, по третій, холодцем та ковбасою закусили, та вишнівки з кварту укутали, та й, як то кажуть, і підкріпилися.

В о з н ы й. Не розказовав же пан Щипавка якої новини?

В ы б о р н ы й. Де то не розказовав! Жаловався дуже, що всьому земству урвалася тепер нитка, та так, що не тільки засідателям, но самому комісарові уже не те, як давно було... Така, каже, халепа, що притьмом накладно служити. Бо, каже, що перше дурницею доставалося, то тепер або випросити треба, або купити.

В о з н ы й. Ох! правда, правда; даже і в повітовом суді, і во всіх присутственних містах унініе воспослідовало; малійшая проволочка ілі прижимочка просителю, як водилось перше, почитається за уголовне преступленіє; а взяточок, сиріч — винуждений подарочок, весьма-очень іскусно у істця ілі отвітчика треба виканючити. Та що і говорить! Тепер і при рекрутських наборах вовся не той порядок ведеться. Трудно становиться жить на світі.

В ы б о р н ы й. Зате нам, простому народові, добре, коли старшина, богобоязлива і справедлива, не допуска письменним п'явкам кров із нас смоктати... Та куди ви, добродію, налагодились?

В о з н ы й. Я наміревал — тее-то як його — посітити нашу вдовствующую дякониху, но, побачивши тут Наталку (вздыхает), остановився побалакати з нею.

В ы б о р н ы й (лукаво). Наталку? А де ж (осматривается) вона?

В о з н ы й. Може, пішла додому.

В ы б о р н ы й. Золото — не дівка! Наградив бог Терпилиху дочкою. Крім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, — яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою; шанує всіх старших себе; яка трудяща, яка рукодільниця; себе і матір свою на світі держить.

В о з н ы й. Нічого сказати — тее-то як його — хороша, хороша і уже в таким возрасті...

В ы б о р н ы й. Та й давно б час, так що ж? Сирота, та іще і бідна. Ніхто і не квапиться.

В о з н ы й. Однак ж я чув, що Наталці траплялись женихи, і восьма пристойніі, наприклад, тахтауловський дячок, чоловік знаменитий басом своїм, ізучен ярмолая і дуже знаєть печерсько-лаврський напів; другий волосний — тее-то як його — писар із Восьмачок, молодець не убогий і продолжающий службу свою безпорочно скоро год; третій — підканцелярист із суда по імені Скоробреха і многії другії, но Наталка...

В ы б о р н ы й. Що? Одказала? Добре зробила. Тахтауловський дяк п'є горілки багато і уже спада з голосу; волосний писар і підканцелярист Скоробреха, як кажуть, жевжики обидва і голі, вашеці проше, як хлистики, а Наталці треба не письменного, а хазяїна доброго, щоб умів хліб робити і щоб жінку свою з матір'ю годовав і зодігав.

В о з н ы й. Для чого же неписьменного? Наука — тее-то як його — в ліс не йде; письменство не есть преткновеніє ілі поміха ко вступленію в законний брак. Я скажу за себе: правда, я — тее-то як його — письменний, но по благості всевишнього есмь чоловік, а по милості дворян — возний, і живу хоть не так, як люди, а хоть побіля людей; копійка волочиться і про чорний день іміється. Признаюсь тобі, як приятелю, буде чим і жінку — тее-то як його — і другого кого годовати і зодігати.

В ы б о р н ы й. Так чом же ви не одружитесь? Уже ж, здається, пора. Хіба в ченці постригтись хочете? Чи ще, може, суджена на очі не нависла? Хіба хочете, щоб вам на весіллі сю пісню співали? Ось слухайте.

(Виборный поет)

Ой під вишнею, під черешнею
Стояв старий з молодю, як із ягодою. (2)
І просилася, і молилася:
"Пусти мене, старий діду, на улицю погулять!" (2)
"Ой я й сам не піду, і тебе не пушу:
Хочеш мене, старенького, да покинути. (2)
Ой не кидай мене, моя голубочко,
Куплю тобі хатку, і ще сіна жатку,
І ставок, і млинок, і вишневий садок". (2)
"Ой не хочу хатки, ані сіна жатки,
Ні ставка, ні млинка, ні вишневого садка. (2)
Ой ти, старий дідура, і зогнувся, як дуга,
А я, молоденька, гуляти раденька". (2)
В о з н ы й. Коли другії облизняймають, то і ми остерегаємся. Наталка
многим женихам піднесла печеного кабака; глядя на сіє, і я собі на умі.
В ы б о р н ы й. А вам що до Наталки? Будто всі дівки на неї похожі? Не
тільки світа, що в вікні; сього дива повно на світі! Та до такого пана, як
ви, у іншої аж жижка задрижить!
В о з н ы й (в сторону). Признаюсь йому в моєй любові к Наталці. Послухай,
пане виборний! Нігде — тее-то як його — правди дівати, я люблю Наталку
всею душею, всею мислю і всім серцем моїм, не могу без неї жити, так її
образ — тее-то як його — за мною і слідить. Як ти думаєш? Як совітуєш в
таковом моєм припадці?
В ы б о р н ы й. А що тут довго думати? Старостів посилати за рушниками,
та й кінець. Стара Терпилиха не зсунулась іще з глузду, щоб вам одказати.
В о з н ы й. Ох, ох, ох!.. Стара не страшна, так молода кирпу гне! Я уже
їй говорив, як то кажуть, надогад буряків — тее-то як його — так де! Ні
приступу!
В ы б о р н ы й. Що ж вона говорить, чим одговорюється і що каже?
В о з н ы й. Она ізлагаєть нерезоннії — тее-то як його — причини; она
приводить в довод знакомство вола з волом, коня з конем; нарицаєть себе
сиротою, а мене паном; себе бідною, а мене багатим; себе простою — тее-то
як його — а мене возним; і рішительний приговор учинила — що я їй, а она
мні не рівня — тее-то як його.
В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?
В о з н ы й. Я їй пояснил, що любов все равняєть.
В ы б о р н ы й. А вона ж вам що?
В о з н ы й. Що для мене благопристойніє панночка, ніж простая селянка.
В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?
В о з н ы й. Що она — тее-то як його — одна моя госпожа.
В ы б о р н ы й. А вона ж вам що?
В о з н ы й. Що она не вірить, щоб так дуже — тее-то як його — можна
полюбити.
В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?
В о з н ы й. Що я її давно люблю.
В ы б о р н ы й. А вона ж вам що?
В о з н ы й. Щоб я одв'язався од неї.
В ы б о р н ы й. А ви ж їй що?
В о з н ы й (с жаром). Що? Нічого!.. Тебе чорт приніс — тее-то як його —
Наталка утекла, а я з тобою остався.
В ы б о р н ы й. Ой ви, письменні! Вгору деретеса, а під носом нічого не
бачите: Наталка обманьовала вас, коли говорила, що ви їй не рівня. У неї
не те на серці...
В о з н ы й. Не те? А що ж би таке?

В и б о р н ы й. Уже не що, другого любить; ви, може, чували, що як вони ще жили в Полтаві і покійний Терпило жив був, то прийняв було до себе якогось сироту Петра за годованця. Хлопець виріс славний, гарний, добрий, проворний і роботящий; він од Наталки старший був годів три або чотири; з нею вигодовавсь і зріс вкупі. Терпило і Терпилиха любили годованця свого, як рідного сина, та було й за що! Наталка любила з Петром, як брат з сестрою. Но Терпило, понадіявшись на своє багатство, зачав знаходитись не з рівнею: зачав, бач, заводити бенкети з повитчиками, з канцеляристами, купцями і цехмистрами — пив, гуляв і шахровав гроші; покинув свій промисел і мало-помалу розточив своє добро, розпився, зачав гримати за Наталку на доброго Петра і вигнав його із свого дому; послі, як не стало і посліднього сього робітника, Терпило зовсім ізвівся; в бідності умер і без куска хліба оставив жінку і дочку.

В о з н ы й. Яким же побитом — тее-то як його — Терпилиха з дочкою опинилися в нашом селі?

В и б о р н ы й. У Терпила в городі на Мазурівці був двір — гарний, з рубленою хатою, коморою, льохом і садком. Терпилиха по смерті свого старого все те продала, перейшла в наше село, купила собі хатку і тепер живе, як ви знаєте.

В о з н ы й. А вишеречений Петро де — тее-то як його — обритається?

В и б о р н ы й. Бог же його зна. Як пішов з двора, то мов в воду упав, і чутки нема. Наталка без душі його любить, через його всім женихам одказує, та й Терпилиха без сльоз Петра не згадує.

В о з н ы й. Наталка неблагорозумна: любить такого чоловіка, которго — тее-то як його — можеть бить, і кістки погнили. Лучче синиця в жмені, як журавель в небі.

В и б о р н ы й. Або, як той грек мовляв: "Лучче живий хорунжий, як мертвий сотник"... А я все-таки думаю, коли б чоловік добрий найшовся, то б Наталка вийшла замож, бо убожество їх таке велике, що неможоту становиться.

В о з н ы й. Сердечний приятелю! Візьмися у Наталки і матері ходеніє іміти по моему сердечному ділу. Єжелі виіграєш — тее-то як його — любов ко мні Наталки і убідиш її доводами сильними довести її до брачного моего ложа на законном основанії, то не пожалію — тее-то як його — нічого для тебе. Вір — без дані, без пошлини, кому хочеш, позов заложу і контроверсії сочиню, — божусь в том — еже-ей! ей!

В и б о р н ы й (немного подумав). Що ж? Спрос не біда. Тут зла ніякого нема. Тільки Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дівка!

В о з н ы й. Осмілься! Ти умієш увернутись — тее-то як його — хитро, мудро, недорогогим коштом; коли ж що, то можна і брехнути для обману, приязні ради.

В и б о р н ы й. Для обману? Спасибі за се! Брехать і обманьовать других — од бога гріх, а од людей сором.

В о з н ы й. О, простота, простота! Хто тепер — тее-то як його — не брешеть і хто не обманиваєть? Повір мні: ежелі б здесь собралось много народу і зненацька ангел з неба з огненною різкою злетів і воскликнул: "Брехуни і обманщики!.. ховайтесь, а то я поражу вас!.." — ей-ей, всі присіли би к землі совісті ради. Блаженна лож, когда биваєть в пользу ближніх, а то біда — тее-то як його — що часто лжем ілі ради своєї ви годи, ілі на упад других.

В и б о р н ы й. Воно так, конечно, всі люди грішні, однако ж...

В о з н ы й. Що "однако ж"? Всі грішні, та іще і як!.. І один другого так обманюють, як того треба, і як не верти, а виходить — кругова порука.

Слухай. (Поет).

№ 6

Всякому городу нрав і права,
Всяка імієть свой ум голова,
Всякого прихоті водять за ніс, | (2)
Всякого манить к наживі свій біс.! |
Лев роздираєть там волка в куски,
Тут же волк цапа скубе за виски;
Цап в огороді капусту псує: | (2)
Всякий з другого бере за своє. |
Всякий, хто вище, то нижчого гне, —
Дужий безсильного давить і жме,
Бідний багатого певний слуга, | (2)
Корчиться, гнеться пред ним, як дуга. |
Всяк, хто не маже, то дуже скрипить,
Хто не лукавить, то ззаду сидить;
Всякого рот дере ложка суха — | (2)
Хто ж єсть на світі, щоб був без гріха? |
В ы б о р н ы й. Воно так! Тільки великим грішникам часто і даром
проходить, а маленьким грішникам такого задають бешкету, що і старикам
невпам'ятку. Добре, пане возний, я вас поважаю і зараз іду до старої
Терпилихи. Бог зна, до чого веде, — може, воно і добре буде, коли ваша
доля щаслива.

Дузт № 7

Возныйи виборный

Ой доля людська — доля єсть сліпая!
Часто служить злим, негідним і їм помагає. (2)
Добрі терплять нужду, по миру товчуться,
І все не в лад їм приходить, за що не возьмуться. (2)
До кого ж ласкава ся доля лукава,
Такий живе як сир в маслі, спустивши рукава. (2)
Без розума люди в світі живуть гарно,
А з розумом та в недолі вік проходить марно. (2)
Ой доле людська, чом ти не правдива,
Що до інших дуже гречна, а до нас спесива. (2)
(По окончаннии пенія уходят).

Сцена переменяється й представляє внутренность хаты Терпилихи.

Я В Л Е Н И Е 4

Терпилиха прядет, Наталка шьет.

Т е р п и л и х а. Ти оп'ять чогось сумуєш, Наталко! Оп'ять щось тобі на
думку спало?..

Н а т а л к а. Мені з думки не йде наше безталання.

Т е р п и л и х а. Що ж робить? Три роки уже, як ми по убожеству своєму
продали дворик свій на Мазурівці, покинули Полтаву і перейшли сюди жити;
покойний твій батько довів нас до сього.

Н а т а л к а. І, мамо!.. Так йому на роду написано, щоб жити багатим до
старості, а умерти бідним; він не виноват.

Т е р п и л и х а. Лучче б була я умерла: не терпіла б такої біди, а
більше через твою непокорність.

Н а т а л к а (оставляя роботу). Через мою непокорность ви біду терпите?
Мамо!

Т е р п и л и х а. Аякже? Скільки хороших людей сватались за тебе —
розумних, зажиточних і чесних, а ти всім одказала; скажи, в яку надежду?

Н а т а л к а. В надежду на бога. Лучче посідию дівкою, як піду замуж за
таких женихів, як на мені сватались. Уже нічого сказати — хороші люди!

Т е р п и л и х а. А чому й ні? Дяк тахтауловський чом не чоловік? Він і письменний, розумний і не без копійки. А волосний писар і підканцелярист Скоробрешенко — чому не люди? Кого ж ти думаєш — може, пана якого або губерського панича? Лучче б всього, якби вийшла за дяка, — мала б вічний хліб; була б перше дячихою, а послі і попадею.

Н а т а л к а. Хотя б і протопопшею, то бог з ним! Нехай вони будуть розумні, багаті і письменніші од нашого возного, та коли серце моє не лежить до їх і коли мені вони осоружні!.. Та і всі письменні — нехай вони собі тямляться!

Т е р п и л и х а. Знаю, чом тобі всі не люб'язні; Петро нав'яз тобі в зуби. Дурниця все те, що ти думаєш; чотири годи уже, як об нім ні слуху нема, ні послушанія.

Н а т а л к а. Так що ж? Адже і він об нас нічого не чує, та ми живемо; то і він жив і так же пам'ятує об нас, та боїться вернутися.

Т е р п и л и х а. Ти не забула, як покійний твій батько наслідок не злюбив Петра і, умираючи, не дав свого благословенія на твоє з ним замужество; так і мого ніколи не буде.

Н а т а л к а (подбегает к матери, схватывает ее руку и поет).

№ 8

Ой мати, мати! Серце не вважає,
Кого раз полюбить, з тим і умирає. (2)
Лучче умерти, як з немилим жити,
Сохнуть з печалі, щодень сльози лити. (2)
Бідність і багатство — єсть то божа воля;
З милим їх ділити — єсть щаслива доля. (2)
Ой хіба ж я, мати, не твоя дитина,
Коли моя мука тобі буде мила? (2)
І до мого горя ти жалю не маєш,
Хто прийшовсь по серцю, забудь заставляєш!.. (2)

(Пропевши, говорит).

О мамо, мамо! Не погуби дочки своєї! (Плачет).

Т е р п и л и х а (с чувством). Наталко, схаменись! Ти у мене одна, ти кров моя: чи захочу я тебе погубити? Убожество моє, старість силують мене швидше замуж тебе оддати. Не плач, дочко! Я тобі не ворог. Правда, Петро добрий парубок, та де ж він? Нехай же прийде, нехай вернеться до нас; він не лежень, трудящий, з ним обідніти до злиднів не можна. Але що ж! Хто відає — може, де запропастився, а може, і одружився де, може, забув і тебе. Тепер так буває, що одну нібито любить, а о другій думає.

Н а т а л к а. Петро не такий; серце моє за його ручається, і воно мені віщує що він до нас вернеться. Якби він знав, що ми тепер так бідні — о, з кінця світа прилинув би до нас на поміч.

Т е р п и л и х а. Не дуже довіряй своєму серцю: сей віщун часто обманює. Придивися, як тепер робиться в світі, та і о Петрі так думай. А лучче, якби ти була мені покорна і мене послухала.

№ 9

Чи я тобі, дочко, не добра желаю,
Коли кого зятем собі вибираю?
Ой дочко, дочко! що ж мні начати?
Де ж люб'язного зятя достати?
Петро десь блукає, може, оженився,
Може, за тобою не довго журився.
Ой дочко, дочко! що ж мні начати,
Де ж люб'язного зятя достати?
По старості моїй живу через силу,

Не дождавшись Петра, піду і в могилу.

Ой дочко, дочко... и проч.

Тебе ж без приюту, молоду дитину,

На кого оставлю, бідну сиротину?

Ой дочко, дочко... й проч.

Ти на те ведеш, щоб я не дождала бачити тебе замужем, щоб через твоє упрямство не дожила я віку: бідність, сльози і перебори твої положать мене в домовину. (Плачет).

Н а т а л к а. Не плачте, мамо! Я покоряюсь вашій волі і для вас за першого жениха, вам угодного, піду замуж; перенесу своє горе, забуду Петра і не буду ніколи плакати.

Т е р п и л и х а. Наталочко, дочко моя! Ти все для мене на світі! Прошу тебе: викинь Петра з голови — і ти будеш щасливою. Але хтось мелькнув мимо вікна, чи не йде хто до нас?

(Уходить).

Я В Л Е Н И Е 5

Наталка (одна)

Трудно, мамо, викинуть Петра із голови, а іще трудніше із серця. Но що робить!.. Дала слово за першого вийти замуж — для покою матері треба все перенести. Скроплю серце своє, перестану журитись, осушу сльози свої і буду весела. Женихи, яким я одказала, в другий раз не прив'яжуться; возному так одрізала, що мусить одчепитися; більше, здається, нема на приміті. А там... ох!.. Серце моє чогось щемить... (Приметя приближение к двери, садигся за роботу).

Я В Л Е Н И Е 6

Наталка, Терпилиха и выборный.

В ы б о р н ы й. Помагай-бі, Наталко! Як ся маєш, як поживаєш?

Н а т а л к а. Ат, живемо і маємося, як горох при дорозі: хто не схоче той не вскубне.

Т е р п и л и х а. На нас, бідних і безпомощних, як на те похиле дерево, і кози скачуть.

В ы б о р н ы й. Хто ж тобі виноват, стара? Якби оддала дочку замуж, то і мала, хто вас обороняв би.

Т е р п и л и х а. Я сього тільки і хочу, так що ж...

В ы б о р н ы й. А що таке? Може, женихів нема, абощо? А може, Наталка?..

Т е р п и л и х а. То бо то і горе! Скільки не траплялись і хороші людці, так: "Не хочу та й не хочу!"

В ы б о р н ы й. Дивно мені та чудно, що Наталка так говорить; я ніколи б од її розуму сього не ждав.

Н а т а л к а. Так то вам здається, а ніхто не віда, хто як обіда.

Т е р п и л и х а. От так все вона — приговорками та одговорками і вивертається; а до того іще як придасть охання та сльоз, то я і руки опушу.

В ы б о р н ы й. Час би, Наталко, взятись за розум: ти уже дівка, не дитя. Кого ж ти дожидаєшся? Чи не із города ти таку примху принесла з собою? О! там панночки дуже чваняться собою і вередують женихами: той не гарний, той не багатий, той не меткий; другий дуже смирний, інший дуже бистрий; той кирпатий, той носатий, та чом не воєнний, та коли і воєнний, то щоб гусарин. А од такого перебору досидяться до того, що послі і на їх ніхто не пляне.

Н а т а л к а. Не рівняйте мене, пане виборний, з городянками: я не вередую і не перебираю женихами. Ви знаєте, хто за мене сватався. Чи уже ж ви хочете спхнути мене із мосту та в воду?

Виборний. Правда, замуж вийти — не дощову годину пересидіти; але мені здається, якби чоловік надійний трапився, то б не треба ні для себе, ні для матері йому одказувати; ви люди не багаті.

Терпилиха. Не багаті! Та така бідність, таке убожество, що я не знаю, як далі і на світі жити!

Наталка. Мамо! Бог нас не оставить: єсть і бідніші од нас, а живуть же.

Терпилиха. Запевне, що живуть, але яка життя їх!

Наталка. Хто живе чесно і годується трудами своїми, тому і кусок черствого хліба смачніший од м'яккої булки, неправдою нажитої.

Терпилиха. Говори, говори! А на старості гірко терпіти нужду і во всім недостаток. (К виборному). Хоч і не годиться своєї дочки вихвалити, та скажу вам, що вона добра у мене дитина; вона обіщала для мого покою за першого жениха, аби б добрий, вийти замуж.

Виборний. Об розумі і добрім серці Наталки нічого і говорити; всі матері приміром ставлять її своїм дочкам. Тільки нігде правди дівати, трудненько тепер убогій дівці замуж вийти; без приданого, хочь будь вона мудріша од царя Соломона, а краща од прекрасного Іосифа, то може умерти сідую панною.

Терпилиха. Наталко! Чуєш, що говорять? Жалій послі на себе, а не на другого кого.

Наталка (вздихає). Я і так терплю горе!

Виборний. Та можна вашому горю і пособити; (лукаво) у мене єсть на приміті чолов'яга і поважний, і багатий, і Наталку дуже собі уподобав.

Наталка (в сторону). От і біда мені!

Терпилиха. Жартуєте, пане виборний!

Виборний. Без жартів, знаю гарного жениха для Наталки. А коли правду сказати, то я і прийшов за його поговорити з вами, пані Терпилихо.

Наталка (с нетерпением). А хто такий той жених?

Виборний. Наш возний, Тетерваковський. Ви його знаєте... Чим же не чоловік?

Наталка. Возний? Чи він же мені рівня? Ви глумитеся надо мною, пане виборний!

Терпилиха. Я так привикла к своєму безталанню, що боюся і вірити, щоб була сьому правда.

Виборний. З якого ж побиту мені вас обманювати? Возний Наталку полюбив і хоче на ній женитись; що ж тут за диво? Ну, скажіть ж хутенько, як ви думаєте?

Терпилиха. Я душею рада такому затеві.

Виборний. А ти, Наталко?

Наталка. Бога бійтеся, пане виборний! Мені страшно і подумати, щоб такий пан — письменний, розумний і поважний — хотів на мені женитись.

Скажіть мені перше, для чого люди женяться?

Виборний. Для чого? Для того... а ти буцім не знаєш?

Наталка. Мені здається, для того, щоб завести хазяйство і сімейство; жити люб'язно і дружно; бути вірними до смерті і помагати одно другому. А пан, которий жениться на простій дівці, чи буде її вірно любити? Чи буде їй щирим другом до смерті? Йому в голові і буде все роїтися, що він її виручив із бідності, вивів в люди і що вона йому не рівня; буде на неї дивитися з презирством і обходитися з неповагою, і у пана така жінка буде гірше наймички... буде крепачкою.

Терпилиха. От так вона всякий раз і занесе, та й справляйся з нею. Коли на те пішло, то я скажу: якби не годованець наш Петро, то й Наталка була б як шовкова.

В ы б о р н ы й. Петро? Де ж він? А скільки років, як він пропада?
Т е р п и л и х а. Уже років трохи не з чотири.
В ы б о р н ы й. І Наталка так обезглузділа, що любить за пропастившогося
Петра? І Наталка, кажеш ти, добра дитина, коли бачить рідну свою при
старості, в убожестві, всякий час з заплаканими очима і туж-туж умираючу
од голодної смерті, — не зжалиться над матір'ю? А ради кого? Ради
пройдисвіта, ланця, що, може, де в острозі сидить, може, умер або в
москалі завербовався!..

В продолжение сего монолога мать й дочь плачут.

№ 10

В ы б о р н ы й.

Ей, Наталко, не дровичся! (2)

Т е р п и л и х а.

Та пожалій рідной,
Мене, старой, бідной,
Схаменися!

Н а т а л к а.

Не плач, мамо, не журися! (2)

В ы б о р н ы й.

Забудь Петра-ланця,
Пройдоху-поганця, —
Покорися!

Т е р п и л и х а.

Будь же дочко, мні неслухна!

Н а т а л к а.

Тобі покоряюсь,
На все соглашаюсь
Прямодушно.

В с е т р о е.

Де згода в сімействі, де мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона.

Їх бог благословляєть,

Добро їм посилаєть,

І з ними вік живесть.

Т е р п и л и х а. Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до мого серця,
покорність твоя житні і здоров'я мені придаєть. За твою повагу і любов до
мене бог тебе не оставить, моє дитятко!

Н а т а л к а. Мамо, мамо! Все для тебе стерплю, все для тебе зроблю, і
коли мені бог поможет осушити твої сльози, то я найщасливіша буду на
світі, тільки...

В ы б о р н ы й. А все-таки "тільки"! Вже куда не кинь, то клин. Викинь
лиш дур з голови; удар лихом об землю, — мовчи та диш!

Т е р п и л и х а. Так, дочко моя! Коли тобі що і наверзеться на ум, то
подумай, для кого і для чого виходиш за возного замуж.

Н а т а л к а. Так я сказала уже, що все для тебе зроблю, тільки щоб не
спішили з весіллям.

В ы б о р н ы й. А нащо ж і одкладовать в довгий ящик; адже ми не судді.

Т е р п и л и х а. Да треба ж таки прибраться к весіллю: хоть рушники і
єсть готові, так іще дечого треба.

В ы б о р н ы й. Аби рушники були, а за прибори на весілля не турбуйтеся:
наш возний — чоловік, не взяв його кат — на свій кошт таке бундючне
весілля уджигне, що ну! Послухайте ж сюда: сьогодні зробимо сватання, і ви
подавайте рушники, а там уже умовитеся собі з паном женихом і за весілля.

Прощайте! Гляди ж, Наталко, не згедзайся, як старости прийдуть! Пам'ятуй, що ти обіщала матері. Прощайте, прощайте!

Т е р п и л и х а. Прощайте, пане виборний. Спасеть вас бог за вашу приязнь.

(Уходить вместе с выборным).

Я В Л Е Н И Е 7

Наталка (одна)

Не минула мене лиха година; возний гірше реп'яха причепився. А здається, що Макогоненко до всей біди привідця. Боже милосердний! Що зо мною буде! Страшно і подумать, як з немилим чоловіком весь вік жити, як нелюба миловати, як осоружного любити. Куді мені діватись? Де поміщі шукати? Кого просити? Горе мені! Добрі люди, допоміть мені, пожалійте мене! А я од всього серця жалію об дівках, які в такій біді, як я тепер. (Становиться на колени и, поднимая руки вверх, говорит), Боже! Коли уже воля твоя єсть, щоб я була за возним, ти вижени любов до Петра із мого серця і наверни душу мою до возного, а без сього чуда я пропаду навіки... (Встає и поет). Чого ж вода каламутна, чи не хвиля збила?

Чого ж і я смутна тепер, чи не мати била? (2)

Мене ж мати та не била — самі сльози ллються;

Од милого людей нема, од нелюба шлються. (2)

Прийди, милий, подивися, яку терплю муку!

Ти хоть в серці, но од тебе беруть мою руку. (2)

Спіши, милий, спаси мене од лютой напасті!

За нелюбом коли буду, то мушу пропасти. (2)

Д Е Й С Т В И Е II

Театр представляє прежню улицу.

Я В Л Е Н И Е 1

Микола (один).

Один собі живу на світі, як билинка на полі; сирота — без роду, без племені, без талану і без приюту. Що робить — і сам не знаю. Був у городі, шукав міста, но скрізь опізнився. (Думає). Одважусь в пекло на три дні! Піду на Тамань, пристану до чорноморців. Хоть із мене і непоказний козак буде, та єсть же і негідніші од мене. Люблю я козаків за їх обичай! Вони коли не п'ють, то людей б'ють, а все не гуляють. Заспіваю лиш пісню їх, що мене старий запорожець Сторчогляд вивчив.

№ 12

Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві,

Туман поле покриває, мати сина виганяє.

"Іди, сину, іди, сину, пріч од мене,

Нехай тебе орда возьме, нехай тебе орда возьме".

"Мене, мати, мене, мати, орда знає,

В чистім полі об'їджає, в чистім полі об'їджає".

"Іди, сину, іди, сину, пріч од мене,

Нехай тебе ляхи возьмуть, нехай тебе ляхи возьмуть".

"Мене, мати, мене, мати, ляхи знають,

Пивом-медом наповоють, пивом-медом наповоють".

"Іди сину, іди, сину, пріч од мене,

Нехай тебе турчин возьме, нехай тебе турчин возьме".

"Мене, мати, мене, мати, турчин знає,

Сріблом, злотом наділяє, сріблом, злотом наділяє".

"Іди, сину, іди, сину, пріч од мене,

Нехай тебе москаль возьме, нехай тебе москаль возьме".

"Піду, мати, москаль мене добре знає,

Давно уже підмовляє, давно мене підмовляє.

У москаля, у москаля добре жити,
Будем татар, турків бити, будем татар, турків бити".
Так і я з чорноморцями буду тетерю їсти, горілку пити, люльку курити і черкес бити. Тільки там треба утаїти, що я письменний: у них, кажуть, із розумом не треба висоватись; та се невелика штука. І дурнем не трудно прикинутись.

Я В Л Е Н И Е 2

Петро и Микола.

П е т р о (выходит на сцену и, не видя Миколы, поет).

№ 13

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Моє серденько!
Ти обіщалась
Мене вік любити,
Ні з ким не знаться
І всіх цураться,
А для мене жити.
Серденько моє,
Колись ми обоє
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої.
Ой, як я прийду,
Тебе не застану,
Згорну я рученьки
Згорну я білії
Та й нежив стану...

М и к о л а (в сторону). Се не із нашого села і вовся мені незнакомий.

П е т р о (в сторону). Яке се село? Воно мені не в приміту.

М и к о л а (подходя к Петру) Здоров, пане брате! Ти, здається, не тутешній.

П е т р о. Ні, пане брате.

М и к о л а. Відкіль же ти?

П е т р о. Я?... (С улыбкою). Не знаю, як би тобі і сказати — відкіль хочеш...

М и к о л а. Та уже ж ти не забув хоть того міста, де родився?

П е т р о. О, запевне не забув, бо і вовся не знаю.

М и к о л а. Та що ж ти за чоловік?

П е т р о. Як бачиш: бурлака на світі; тиняюсь од села до села, а тепер іду в Полтаву.

М и к о л а. Може, у тебе родичі єсть в Полтаві або знакомі?

П е т р о. Нема у мене ні родичів, ні знайомих. Які будуть знакомі або родичі у сироти?

М и к о л а. Так ти, бачу, такий, як і я — безприютний.

П е т р о. Нема у мене ні кола, ні двора: весь тут.

М и к о л а. О братику (берет Петра за руку). Знаю я добре, як тяжко бути сиротою і не мати містечка, де б голову приклонити.

П е т р о. Правда твоя, брате; но я, благодареніє богу, до сього часу прожив так на світі, що ніхто нічим мене не уразить. Не знаю, чи моя одинакова доля з тобою, чи од того, що і ти чесний парубок, серце моє до тебе склоняється, як до рідного брата. Будь моїм приятелем...

Я В Л Е Н И Е 3

Те же й возный выходит от Терпилихи с перевязанною рукою шелковнм платком. Выборонный – в белом рушнике через плечо, каковые дают в Малороссии старостам при сватанье.

Возный выходит вперед и прохаживается впоперечь сцены с довольною миною. Микола и Петро стоят в стороне поотдаль, а выборный громко говорит в дверь Терпилихи.

В ы б о р н ы й. Та ну-бо, Борисе, іди з нами! Мені до тебе діло єсть. Т е р п и л и х а (в своей хате). Дайте йому покой, пане виборний! Нехай трохи прочумається.

В ы б о р н ы й. Та надворі швидше провітриться.

Т е р п и л и х а. В хаті лучче: тут ніхто не побачить і не осудить.

В ы б о р н ы й. За всі голови! (Отходит от двери). Не стыдно, хоть на сватанні і через край смикнув окаянної варенухи (Увидя Миколу). Здоров, Миколо! Що ти тут робиш? Давно вернувся із города?

В о з н ы й. Не обрїтається лі в городі новинок каких курйозних?

В ы б о р н ы й. Адже ти був на базарі – що там чути?

М и к о л а. Не чув, далєбі, нічого. Та в городі тепер не до новин; там так старі доми ламають, та улиці застроюють новими домами, та кришки красять, та якісь пішоходи роблять, щоб в грязь добре, бач, ходити було пішки, що аж дивитись мило.

В о з н ы й. Дивитись мило, а слухати, що міщанство і купечество говорить, чи мило, чи ні?

В ы б о р н ы й. А що ж вони будуть говорити? Не тепер же та й не од себе видумали таку перестройку города. Хто ж виноват безпечним людям, що не запаслися заздєлєгїдє деревом, досками і дранню. Од того і тяжко. Ви думаете, весело і старшині принуждати других вїполнєнє те, що їм велєть. Та що ж робить, нїгдє дїтись, коли треба управлєтись.

В о з н ы й. Що правда, то правда; трохи крутєнько загєлили, так і те ж треба сказати, що всякий господар для себе ж і стрїють.

М и к о л а. Інші хати такі були, що якби не велїли порозламовати, то б од вїтру самі попадали і подавили б своїх хазяїнів. Коли прислухатись, хто бїльше гримєє на сє перестройку, то одні тузи, багачі. А середнього розбору мовча стрїють. Да уже ж і город будє, мов мак цвїте! Якби покойні шведи, що згинули під Полтавою, повставали, то б тепер не пїзнали Полтави!

В о з н ы й. По крайній мїрі – тєє-то як його – чи не чути чого об обїдах, спорах і грабежах і – тєє-то як його – о жалобах і позвах?

В ы б о р н ы й. Та що його питати: він по городу гєв ловив та витрїшки продавав... (К Миколє). Чом ти, йолопє, не клєнєєшься пану возному та не поздоровиш його? Адже бачиш – він заручився.

М и к о л а. Поздоровлєю вас, добродїю... А з ким же бог привїв?

В о з н ы й. З найкращою зо всього села і всіх прикосновєнних околиць дївицєю.

В ы б о р н ы й. Не скажємо, нехай кортить! (Отходя). А сє що за парубок?

М и к о л а. Сє мїй знакомий; їдє із Коломака в Полтаву на заробїток.

В о з н ы й. Хїба-развї – тєє-то як його – із Коломака через наше село дорога в город?

П е т р о. Я нарощне прийшов сєда з ним побачитись.

Выборный и возный уходят.

Я В Л Е Н И Е 4

Петро и Микола.

П е т р о. Сє старший в вашім сєлї?

М и к о л а. Який чорт; він живе тільки тут; бач, возний — так і бундючиться, що помазався паном. Юриста завзятий і хапун такий, що із рідного батька злупить!

П е т р о. А то, другий?

М и к о л а. То виборний Макогоненко; чоловічок і добрий був би, так біда — хитрий, як лисиця, і на всі сторони мотається; де не посій, там і уродиться, і уже де і чорт не зможе, то пошли Макогоненка, зараз докаже.

П е т р о. Так він штука! Кого ж вони висватали?

М и к о л а. Я догадуюсь; тут живе одна бідна вдова з дочкою, то, мабуть, на Наталці возний засватався, бо до неї багато женихів залицялись.

П е т р о (в сторону). На Наталці!.. (Успокоюсь). Но Наталка не одна на світі. (К Миколі). Так, видно, Наталка багата, хороша і розумна?

М и к о л а. Правда, хороша і розумна, а до того і добра; тільки не багата. Вони недавно тут поселились і дуже бідно живуть. Я далекий їх родич і знаю їх бідне проживання.

П е т р о. Де ж вони перше жили?

М и к о л а. В Полтаві.

П е т р о (с ужасом). В Полтаві!..

М и к о л а. Чого ж ти не своїм голосом крикнув?

П е т р о. Миколо, братику мій рідний! Скажи по правді: чи давно уже Наталка з матір'ю тут живуть і як вони прозиваються?

М и к о л а. Як тут вони живуть... (Говорит протяжно, як будто в мислях рассчитывает время), Четвертий уже год. Вони оставили Полтаву зараз по смерті Наталчиного батька.

П е т р о (вскрикивает). Так він умер!

М и к о л а. Що з тобою робиться?

П е т р о. Нічого, нічого... Скажи, будь ласка, як вони прозиваються?

М и к о л а. Стара прозивається Терпилиха Горпина, а дочка — Наталка. Петро всплескивает руками, закрывает ими лицо, опускает голову и стоит неподвижно.

М и к о л а (бьет себя по лбу и делает знак, как будто что-то отгадал, и говорит), Я не знаю, хто ти, і тепер не питаюся, тільки послухай:

№ 14

Вітер віє горою,
Любивсь Петрусь зо мною,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус! (2)
Полюбила Петруся
І сказати боюся,
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус! (2)
А за того Петруся
Била мене матуся,
Ой, лихо, не Петрусь... (2)
Де ж блукає мій Петрусь,
Що і досі не вернувсь?
Ой, лихо, не Петрусь... (2)
Я хоть дівка молода,
Та вже знаю, що біда.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус! (2)
А що, може, не одгадав? (Обнимает Петра).
П е т р о. Так, угадав!.. Я — той нещасний Петро, якому Наталка припівала сю пісню, якого вона любила і обіщала до смерті не забути, а тепер...

М и к о л а. Що ж тепер? Іще ми нічого не знаємо, може, і не її засватали.

П е т р о. Но серце моє замирає, начувається для себе великого горя.

Братику Миколо, ти говорив мені, що ти їх родич, чи не можна тобі довідатися о сватанні Наталки? Нехай буду знати свою долю.

М и к о л а. Чому ж не можна? Коли хочеш, я зараз піду і все розвідаю. Та скажи мені, чи говорити Наталці, що ти тут?

П е т р о. Коли вона свободна, то скажи за мене, а коли заручена, то краще не говори. Нехай один буду я горювати і сохнути з печалі. Нащо їй вспоминати об тій, якого так легко забула!

М и к о л а. Стережись, Петре, нарікати на Наталку. Скільки я знаю її, то вона не од того іде за возного, що тебе забула. Подожди ж мене тут.

(Уходить к Терпилихе).

Я В Л Е Н И Е 5

Петро (один).

Чотири годи уже, як розлучили мене з Наталкою. Я бідний був тогді і любив Наталку без всякої надії. Тепер, наживши кровавим потом копійку, спішив, щоб багатому Терпилові показатись гідним його дочки; но вмісто багатого батька найшов матір і дочку в бідності і без допомоги. Все здається, близило мене до щастя, но, як на те, треба ж опізнитись одним днем, щоб горювати во всю жизнь! Кого безталання нападе, тому нема ні в чім удачі. Правду в тій пісні сказано, що сусідові все удається, всі його люблять, всі до його липнуть, а другому все як одрізано. (Поет).

№ 15

У сусіда хата біла,

У сусіда жінка мила,

А у мене ні хатинки, | (2)

Нема щастя ані жінки. |

За сусідом молодичі,

За сусідом і вдовиці,

І дівчата поглядають, — | (2)

Всі сусіда полюбляють. |

Сусід ранше мене сіє, —

У сусіда зеленіє,

А у мене не орано | (2)

І нічого не сіяно. |

Всі сусіда вихваляють,

Всі сусіда поважають;

А я марно часи трачу, | (2)

Один в світі — тільки плачу. |

Во время пения Макогоненко выходит на сцену, слушает и по окончании подходит к Петру и говорит.

Я В Л Е Н И Е 6

Петро и выборный.

В ы б о р н ы й. Ти, небоже, і співака добрий.

П е т р о. Не так, щоб дуже — от аби-то.

В ы б о р н ы й. Скажи ж мені, відкіль ти ідеш, куди і що ти за чоловік?

П е т р о. Я собі бурлака; шукаю роботи по всіх усядах і тепер іду в Полтаву.

В ы б о р н ы й. Де ж ти бував, що ти видав і що чував?

П е т р о. Довго буде все розказовати. Був я і у моря; був на Дону, був на лінії, заходив і в Харків.

В ы б о р н ы й. І в Харкові був? Лепський то дець город?

П е т р о. Гарний город; там всього доброго єсть, я і в театрі був.

В ы б о р н ы й. Де? В театрі? А що се таке театр, город чи містечко?

П е т р о. Ні, се не город і не містечко, а в городі вистроєний великий будинок. Туда ввечері з'їжджаються пани і сходяться всякі люди, хто заплатити може, і дивляться на комедію.

В ы б о р н ы й. На комедію (знак удивлення.) Ти ж бачив, пане брате, сю комедію, яка вона?

П е т р о. І не раз бачив. Се таке диво — як побачиш раз, то і вдруге схочеться.

Я В Л Е Н И Е 7

Те же и возный.

В о з н ы й. Що ти тут, старосто мій, — тее-то як його — розглагольствуєш з пришельцем?

В ы б о р н ы й. Та тут диво, добродію; сей парняга був у театрі та бачив і комедію і зачав було мені розказовати, яка вона, та ви перебили.

В о з н ы й. Комедія, сиріч, лицедійство. (К Петру). Продолжай, вашець...

П е т р о. На комедії одні виходять — поговорять, поговорять та й підуть; другі вийдуть — те ж роблять; деколи під музику співають, сміються, плачуть, лаються, б'ються, стріляються, колються і умирають.

В ы б о р н ы й. Так таке то комедія? Єсть же на що дивитись, коли люди убиваються до смерті; нехай їй всячина!..

В о з н ы й. Они не убиваються і не умирають — тее-то як його — наосяще, а тільки так удають іскусно і прикидаються мертвими. О, якби справді убивалися, то б було за що гроші заплатити!

В ы б о р н ы й. Так се тільки гроші видурюють! Скажи ж, братику, яке тобі лучче всіх полюбилось, як каже пан возний, лицемірство?

В о з н ы й. Не лицемірство, а лицедійство.

В ы б о р н ы й. Ну, ну! Лицедійство...

П е т р о. Мені полюбилась наша малоросійська комедія; там була Маруся, був Климовський, Прудиус і Грицько.

В ы б о р н ы й. Розкажи ж мені, що вони робили, що говорили.

П е т р о. Співали московські пісні на наш голос, Климовський танцював з москалем. А що говорили, то трудно розібрати, бо сю штуку написав москаль по-нашому і дуже поперевертав слова.

В ы б о р н ы й. Москаль? Нічого ж і говорити! Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою.

П е т р о. Климовський був письменний, компоновав пісні і був виборний козак: служив в полку пана Кочубея на баталії з шведами під нашою Полтавою.

В о з н ы й. В полку пана Кочубея? Но в славній полтавській времена — тее-то як його — Кочубей не бил полковником і полка не іміл; ібо і пострадавший от ізверга Мазепи за вірність к государю і отечеству Василій Леонтіювич Кочубей бил генеральним суддею, а не полковником.

В ы б о р н ы й. Так се так не во гнів сказати: буки-барабан-башта, шануючи бога і вас.

В о з н ы й. Великая неправда виставлена пред очі публичності. За сіє малоросійська літопись вправі припозвать сочинителя позвом к отвіту.

П е т р о. Там і Іскру почитують.

В о з н ы й. Іскра, шурин Кочубея, бил полковником полтавським і пострадал вмісті з Кочубеем, мало не за год до Полтавської баталії; то думать треба, що і полк не ему принадлежал во врем'я сраженія при Полтаві.

П е т р о. Там Прудиуса і писаря його Грицька дуже бридко виставлено, що нібито царську казну затаїли.

В о з н ы й. О, се діло возможне і за се сердиться не треба. В сім'ї не без виро́дка — тее-то як його. Хіба єсть яка земля, праведними Іовами

населена? Два плута в селі і селу безчестям не роблять, а не тільки цілому краю.

В и б о р н ы й. От то тільки нечепурне, що москаль взявся по-нашому і про нас писати, не бачивши зроду ні краю і не знавши обичаїв і повір'я нашого. Коли не піп...

В о з н ы й (перебивая). Полно, довольно, годі, буде балакати. Тобі яке діло до чужого хисту? Ходім лиш до будуючої моєї тещі. (Уходять.)

Я В Л Е Н И Е 8

Петро (один).

Горько мені слухати, що Терпилиху зовуть другий, а не я, тещею. Так Наталка не моя? Наталка, которую я любив більше всього на світі; для которой одважував життя свою на всі біди, для которой стогнав під тяжкою роботою, для которой скитався на чужині і зароблену копійку збивав до купи, щоб розбагатіть і назвать Наталку своєю вічно! І коли сам бог благословив мої труди, Наталка тоді достається другому! О злая моя доле! Чом ти не такая, як других? (Поет).

№ 16

Та йшов козак з Дону, та з Дону додому,

Та з Дону додому, та сів над водою.

Сівши над водою, проклинає долю:

Ой доле, ти, доле, доле моя злая!

Доле моя злая, чом ти не такая!

Чом ти не такая, як доля чужая?

Другим даєш лишнє, мене ж обижаш,

І що мені миле, і те однімаєш.

Не спасибі долі, коли козак в полі,

Бо коли він в полі, тоді він на волі.

Ой, коли б ти, доле, вийшла ко мні в поле,

Тоді б ти згадала, кого обижала.

Я В Л Е Н И Е 9

Петро и Микола.

П е т р о. А що, Миколо! яка чутка?

М и к о л а. Не успів нічого і спитати. Лихий приніс возного з виборним.

Та тобі б треба притаїтись де-небудь. Наталка обіщала на час сюди вийти.

П е т р о. Як я удержусь не показатись, коли побачу свою милу?

М и к о л а. Я кликну тебе, коли треба буде.

Петро прячется

Я В Л Е Н И Е 10

Микола и Наталка.

Н а т а л к а (выходя поспешно). Що ти хотів сказати мені Миколо? Говори швидше, бо за мною зараз збігаються.

М и к о л а. Нічого. Я хотів спитати тебе, чи ти справді посватана за возного?

Н а т а л к а (печально). Посватана... Що ж робить, не можна більше сопротивлятися матері. Я і так скільки одвильювалася і всякий раз убивала її своїм одказом.

М и к о л а. Ну, що ж? Возний — не взяв його враг — завидний жених. Не бійсь, полюбитись, а може, і полюбивсь уже?

Н а т а л к а (с упреком). Миколо, Миколо! Не гріх тобі тепер надо мною сміятись! Чи можна мені полюбити возного або кого другого, коли я люблю одного Петра. О, коли б ти знав. Його, пожалів би і мене, і його.

М и к о л а. Петра? (Поет).

Що за того Петруся

Била мене матуся.

Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус.

Н а т а л к а (заплакав). Що ти мені згадав! Ти роздираєш моє серце. О, я бідна! (Помолчав, указує на реку). Бачиш Ворскло?... Або там, або ні за ким.

М и к о л а (показує в ту сторону, куди спрятався Петро). Бачиш ту сторону? Отже, і в Ворсклі не будеш, і журитись перестанеш.

Н а т а л к а. Ти, мені здається, побувавши довго в городі, ошалів і совсім не тим став, що був.

М и к о л а. Коли хочеш, то я так зроблю, що і ти не та будеш, що тепер.

Н а т а л к а. Ти чорт знаєть що верзеш, піду лучче додому. (Хочет уйти).

М и к о л а (удерживає). Пожди, одно слово вислухай, та й одв'яжись од мене.

Н а т а л к а. Говори ж — що такеє?

М и к о л а. Хочеш бачити Петра?

Н а т а л к а. Що ти? Перехрестись! Де б то він взявся?

М и к о л а. Він тут, та боїться показатись тобі, потому що ти посватана за возного.

Н а т а л к а. Чого ж йому боятись? Нам не гріх побачитись, я іще не вінчана... Та ти обманюєш!..

М и к о л а. Не обманю — приглядайся! Петре, явись!

Наталка при появленні Петра вскрикиває: "Петро!" Петро вскрикиває: "Наталка!", оба стремятся друг к другу, обнимаются.

Немая сцена.

М и к о л а (поет),
Поблукавши, мій Петрусь
До мене оп'ять вернувсь.
Ой, лихо, не Петрусь,
Лице біле, чорний ус.

П е т р о. Наталко! В який час тебе я зустрічаю!.. І для того тільки побачились, щоб навіки розлучитись.

Н а т а л к а. О Петре! Скільки сльоз вилила я за тобою. Я знаю тебе і затим не питаюся, чи іще ти любиш мене, а за себе — божусь...

М и к о л а (перебиває). Об любові поговорите другим разом, ліпшим часом; а тепер поговоріте, як з возним розв'язатись.

Н а т а л к а. Не довго з ним розв'язатись: не хочу, не піду, та й кінці в воду!

П е т р о. Чи добре так буде? Твоя мати...

Н а т а л к а (перебиває). Мати моя хотіла, щоб я за возного вийшла замож затим, що тебе не було. А коли ти прийшов, то возний мусить одступитися.

П е т р о. Возний — пан, чиновний і багатий, а я не маю нічого. Вам з матір'ю треба подпори і зашити, а я через себе ворогів вам прибавлю, а не поміщ подам.

Н а т а л к а. Петре! Не так ти думав, як одходив!

П е т р о. Я одинаковий, як тогді був, так і тепер, і скажу тобі, що і мати твоя не согласиться проміняти багатого зятя на бідного.

М и к о л а. Трохи Петро неправду говорить.

Н а т а л к а. Одгадую своє нещастя! Петро більше не любить мене і йому нужди мало, хоть би я і пропала. От яка тепер правда на світі!

№ 17

Н а т а л к а.

Підеш, Петре, до тієї, яку тепер любиш,
Перед нею мене, бідну, за любов осудиш.

П е т р о.

Я другої не полюбив і любить не буду,
Тебе ж, моє серденьтко, по смерть не забуду.
О б а в м е с т е.
Н а т а л к а
Коли б любив по-прежньому,
То б не мав цураться;
Не попустив свою милу
Другому достаться.
П е т р о
Люблю тебе по-прежньому,
Не думав цураться;
Не попусти мою милу
Другому достаться.
Н а т а л к а.
Я життя свою ненавиджу, з серцем не звладію,
Коли Петро мій не буде, то смерть заподію.
П е т р о.
Коли вірно Петра любиш, так живи для його,
Молись богу, моя мила, не страшись нікого.
О б а.
Бог допоможе серцям вірним пережити муки;
Душі наші з'єдинились, з'єдинить і руки.
М и к о л а. Так, Наталко! Молись богу і надійся од його всього доброго.
Бог так зробить, що ви обоє незчуєтесь, як і щастя на вашій стороні буде.
Н а т а л к а. Я давно уже поклялась і тепер клянусь, що крім Петра ні за
ким не буду. У мене рідна мати – не мачуха, не схоче своєї дитини
погубити.
П е т р о. Дай боже, щоб її природна доброта взяла верх над приманою
багатого зятя.
Н а т а л к а. Петре! Любиш ти мене?
П е т р о. Ти все-таки не довіряєш? Люблю тебе більше, як самого себе.
Н а т а л к а. Дай же мені свою руку! (Взявши руки). Будь же бодрим і мені
вірним, а я навік твоя.
М и к о л а. Ай Наталка! Ай Полтавка! От дівка, що і на краю пропасті не
тільки не здригнулась, но і другого піддержує. (К Наталке). За се заспіваю
тобі пісню про Ворскло, щоб ти не важилась його прославляти собою, воно і
без тебе славне. (Поет).

№ 18

Ворскло річка
Невеличка,
Тече здавна,
Дуже славно
Не водою, а войною,
Де швед поліг головою.
Ворскло зріло
Славне діло:
Як цар білий,
Мудрий, смілий,
Побив шведську вражу силу
І насипав їм могилу.
Козаченьки
З москалями
Потішились
Над врагами,

Добре бившись за Полтаву
Всій Росії в вічну славу!
П е т р о. Отже ідуть...
М и к о л а. Кріпись, Петре, і ти, Наталко!.. Наступає хмара, і буде великий грім.
Я В Л Е Н И Е 11
Т е ж е, возный, выборный и Терпилиха.
В ы б о р н ы й. Що ви тут так довго роздабарюєте?
В о з н ы й. О чем ви — тее-то як його — бесідуєте?
Т е р п и л и х а (увидя Петра). Ох, мені лихо!
Н а т а л к а. Чого ви лякаєтесь, мамо? Се Петро.
Т е р п и л и х а. Свят, свят, свят! Відкіль він взявся? Се мара!
П е т р о. Ні, се не мара, а се я — Петро, і тілом, і душею.
В о з н ы й (к виборному). Що се за Петро?
В ы б о р н ы й. Се, мабуть, той, що я вам говорив, Наталчпн любезний, пройдисвіт, ланець.
В о з н ы й (к Петру). Так ти, вашець, Петро? Чи не можна б — тее-то як його — убиратись своєю дорогою, бо ти, кажеться, бачиться, видиться, здається, меж нами лишній.
Н а т а л к а. Почому ж він лишній?
Т е р п и л и х а. І відомо — лишній, коли не в час пришов хати холодити.
П е т р о. Я вам ні в чім не помішаю, кінчайте з богом те, що начали.
Н а т а л к а. Не так-то легко можна окончпти те, що вони начали.
В о з н ы й. А по какой би то такой резонной причині?
Н а т а л к а. А по такій причині: коли Петро мій вернувсь, то я не ваша, добродію.
В о з н ы й. Однако ж, вашеці проше, ви рушники подавали, сиріч — тее-то як його — ти одружилася зо мною.
Н а т а л к а. Далеко іще до того, щоб я з вами одружилася! Рушники нічого не значать.
В о з н ы й (к Терпилихе). Не прогнівайся, стара. Дочка твоя — тее-то як його — нарушаєть узаконенний порядок. А понеже рушники і шовковая хустка суть доказательства добровольного і непринужденного ея согласія бить мою сожительницею, то в таковом припадкі станете пред суд, заплатите пеню і посидите на вежі.
В ы б о р н ы й. О, так! так! Зараз до волосного правленія та і в колоду.
Т е р п и л и х а (со страхом). Батечки мої, умилосердітесь! Я не одступаю од свого слова. Що хочете робіте з Петром, а Наталку, про мене, зв'яжіте і до вінця ведіте.
Н а т а л к а. Не докажуть вони сього. Петро нічого не виноват, а я сама не хочу за пана возного: до сього силою ніхто мене не принудить. І коли на те іде, так знайте, що я вічно одрікаюсь од Петра і за возним ніколи не буду.
М и к о л а. Що то тепер скажуть?
В ы б о р н ы й. От вам і Полтавка! Люблю за обичай!
Т е р п и л и х а. Вислухайте мене, мої рідніі! Дочка моя до сього часу не була такою упрямою і смілою; а як прийшов сей (указывает на Петра) шибенник, пройдисвіт, то і Наталка обезуміла і зробилась такою, як бачите. Коли ви не випровадите відсіль сього голодрабця, то я не ручаюсь, щоб вона і мене послухала.
В о з н ы й и В ы б о р н ы й (вместе). Вон, розбишако, із нашого села зараз... І щоб твій і дух не пах! А коли волею не підеш, то туду заправторимо, де козам роги правлять.
Т е р п и л и х а. Зслизни, маро!

П е т р о. Утихомиртесь на час і вислухайте мене: що ми любились з Наталкою, про те і богу, і людям ізвісно; но щоб я Наталку одговорював іти замуж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї — нехай мене бог накаже! Наталко, покорися своїй долі, послухай матері, полюби пана возного і забудь мене навіки! (Отворачивається й утирає слези. Все показывають вид участия в горести Петра, даже и возный).

Т е р п и л и х а (в сторону). Добрий Петро! Серце моє против волі за його вступається!

Наталка плачет, возный рассуждает.

В ы б о р н ы й. Що не говори, а мені жаль його.

М и к о л а. На чім то все се окошиться?

В о з н ы й (Петру). Ти, вашець, — теє-то як його — куда тепер помандруєш?

П е т р о. Я ішов в Полтаву, но тепер піду так, щоб ніколи сюда не вертатись... Іще пару слов скажу Наталці. Наталко! Я через тебе оставив Полтаву і для тебе в дальніх сторонах трудився чотири годи; ми з тобою вирости і згодовалися вкупі у твоєї матері, ніхто не воспретить мені почитати тебе своєю сестрою. Що я нажив — все твоє: на, возьми! (Вынимает из-за пазухи завернутые в лубки деньги). Щоб пан возний ніколи не попрекнув тебе, що взяв бідну і на тебе іздержався. Прощай! Шануй матір нашу, люби свого судженого, а за мене одправ панахиду.

Н а т а л к а. Петре! Нещастя моє не таке, щоб грішми можна од його одкупитися: воно тут! (Показывает на сердце). Не треба мені грошей твоїх. Вони мені не допоможуть. Но бідною нашою не потішається вороги наші... І моїй житні кінець недалеко... (Склоняется на плечо Петру).

Т е р п и л и х а (подбегает и обнимает Петра). Петре!

Н а т а л к а (обнимая Петра, говорит матери). Мамо! Кого ми теряємо!

М и к о л а (выборному). А тобі як він здається?

В и б о р н ы й. Такого чоловіка, як Петро, я зроду не бачив!

В о з н ы й (вышед вперед на сцену). Размишлял я предовольно, і нашел, что великодушной поступок всякії страсті в нас пересиливають. Я — возний і признаюсь, что от рожденія моего расположен к добрим ділам; но, за недосужністю по должности і за другими клопотами, доселі ні одного не зділал. Поступок Петра, толіко усердний і без примісу ухищрення, подвигаєть мене на нижеслідующе... (К Терпилихе). Ветхая деньми! благословиши лі на благое діло?

Т е р п и л и х а. Воля ваша, добродію! Що не зробите, все буде хороше: ви у нас пан письменний.

В о з н ы й. Добрий Петре і бойкая Наталко! Приступіте до мене! (Берет их за руки, подводит к матери и говорит). Благослови дітей своїх щастям і здоров'ям. Я одказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственное владінє з тим, щоб зробив її благополучною. (К зрителям). Поєліку же я — возний, то по привілегії, Статутом мні наданой, заповідаю всім: "Где два б'ються — третій не мішайсь!" і твердо пам'ятувать, що насильно милим не будеш.

П е т р о и Н а т а л к а (когда возный говорит к зрителям, обнимают мать, а по окончании говорят). Мати наша рідная, благослови нас!

Т е р п и л и х а. Бог з'єднаєть вас чудом, нехай вас і благословить своєю благостію...

М и к о л а. От такові-то наші полтавці! Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хватаються.

В ы б о р н ы й. Наталка — по всьому полтавка, Петро — полтавець, та й возний, здається, не з другої губернії.

П е т р о. Наталко! Тепер ми ніколи не розлучимося. Бог нам поміг
перенести біди і напасті, він допоможе нам вірною любовію і порядочною
жизнію бути приміром для других і заслужить прозвще добрих полтавців.
Заспівай же, коли не забула, свою пісню, що я найбільше люблю.
Н а т а л к а. Коли кого любиш, того нічого не забудеш.

№19

Ой я дівчина Полтавка,
А зовуть мене Наталка:
Дівка проста, не красива,
З добрим серцем, не спесива.
Коло мене хлопці в'ються
І за мене часто б'ються,
Но я люблю Петра дуже,
А до других мні байдуже.
Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселості не знаю.
Я з Петром моїм щаслива,
І весела, і жартлива,
Я Петра люблю душею,
Він один владієть нею.

Х о р

Начинаймо веселиться,
Час нам сльози осушити;
Доки лиха нам страшиться, | (2)
Не до смерті ж в горі жити. |
Нехай злії одні плачуть,
Бо недобре замишляють;
А полтавці добрі скачуть, | (2)
Не на зло другим гуляють. |
Коли хочеш бути щасливим,
То на бога полагайся;
Перенось все терпеливо | (2)
І на бідних оглядайся. |